УДК 339.9:331.556.4

Шиманська К.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Житомирського державного технологічного університету

СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ НА ПОКАЗНИКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА БІДНОСТІ У СВІТІ

У статті встановлено, що міграція населення не є головним чинником скорочення бідності у світі, а також запропоновано враховувати поділ мігрантів на стратифікаційні групи. Обґрунтовано важливість урахування економічних (дохід мігрантів) та професійних (освіта) факторів поділу стратифікаційних груп, окреслено демографічні фактори (стать, вік, релігія, національність, сімейний стан тощо). Представлено рекомендації для формування міграційних політик країн походження та призначення мігрантів. Запропоновано формувати міграційну політику з урахуванням: ринку праці та систем соціального страхування; розвитку сфери освіти; особливостей родин мігрантів; соціальної допомоги та інтеграційних програм. Ці рекомендації мають теоретичне застосування та передбачають реалізацію практичних завдань на рівні центральних та регіональних органів влади.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційна політика, стратифікація мігрантів, людський розвиток, бідність.

В статье установлено, что миграция населения не является главным фактором сокращения бедности в мире, а также предложено учитывать разделение мигрантов на стратификационные группы. Обоснована важность учета экономических (доход мигрантов) и профессиональных (образование) факторов разделения стратификационных групп, обозначены демографические факторы (пол, возраст, религия, национальность, семейное положение и т. д.). Представлены рекомендации для формирования миграционных политик стран происхождения и назначения мигрантов. Предложено формировать миграционную политику с учетом: рынка труда и систем социального страхования; развития сферы образования; особенностей семей мигрантов; социальной помощи и интеграционных программ. Представленные рекомендации имеют теоретическое применение и предусматривают реализацию практических задач на уровне центральных и региональных органов власти.

Ключевые слова: международная миграция, миграционная политика, стратификация мигрантов, развитие общества, бедность.

Постановка проблеми. Інтеграція в регіональному вимірі та прискорення процесів глобалізації у світовій економіці впливають на зростання і поглиблення залежності між країнами і регіонами. Причинами цього стають міжнародні грошові потоки, діяльність транснаціональних корпорацій, розвиток інформаційних технологій. Як наслідок, глобалізація створює нові можливості для розвитку країн світу, але водночас виникають виклики, що вимагають пристосування до нових умов глобалізації. Міграційні потоки у світі в таких умовах є неминучим явищем, що дає змогу країнам, що розвиваються, отримувати позитивні та негативні ефекти від глобалізації. Таким чином, міграція впливає на суспільний розвиток країни походження мігранта та визначає рівень доходів домогосподарств мігрантів.

Окрім того, кожен процес у міжнародному середовищі має бути врегульований на рівні законодавства кожного регіону, держави. Міграційні політики країн повинні містити узгоджені положення, що позитивно впливатиме на розвиток глобалізації і сприятиме зменшенню дистанції між найбагатшими та найбіднішими країнами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив міграційних потоків на розвиток людського капіталу є об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних учених. Зокрема, найбільше уваги розкриттю даного питання присвятили Й. Йонгванич [1], П. Джуліано [2], Д. Рата [3], С. Мохапатра [3], І.П. Ольшевська [5], Р.Д. Стаканов [6], О.І. Глупий [7], З. Брунарска, М. Гротте, М. Лешінська, В.І. Томас [8], Ф. Знанєцкі [8], А. Бобек [9], А. Краснодембска [10].

Метою дослідження є оцінка впливу міжнародної міграції на показники людського розвитку та подолання бідності в країнах та регіонах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх наукових дослідженнях Ю. Джонгваніч розробив економетричну модель впливу переказів на економічне зростання і боротьбу з бідністю в країнах Азії. Автор задекларував, що зростання обсягу переказів мігрантів на 1%

спричиняє зростання людського капіталу на 0,008%, інвестицій – на 0,03%, темпів економічного зростання – на 0,03%. Натомість зростання обсягів грошових переказів мігрантів на 10% призводить до скорочення рівня бідності на 2,8% [1]. Такі результати визначають необхідність створення міграційної політики країн походження та призначення мігрантів, спрямованої на збереження та розвиток людського потенціалу країни та регіону.

Подібні результати отримали дослідники П. Джуліано і М. Руїз-Арранс, які зазначають, що грошові перекази до країн Тропічної Африки впливають на рівень бідності, і доводять цю тезу, використовуючи статистичні дані: 10% грошових надходжень сприяють зменшенню кількості населення, доходи якого характеризуються як нижче рівня бідності, на 1% [2]. Рата Д. та С. Мохапатра С. аналізують країни Латинської Америки, які є одними з головних отримувачів грошових переказів, і роблять висновок, що надходження від емігрантів впливають на зменшення нерівності в доходах і рівень бідності домогосподарств мігрантів [3].

Результати досліджень П. Акости, С. Кальдерона, П. Файзільбера та Г. Лопеса у сфері економічних наслідків грошових переказів у 59 країнах, що розвиваються, в 1970–2000 рр. показують, що надходження від мігрантів значно впливають на зниження рівня бідності у цих країнах. Це особливо відображено в країнах Латинської Америки, адже зростання переказів на (оцінюється як відсоток до ВВП) 1 відсотковий пункт впливає на зменшення кількості населення, доходи якого характеризуються як нижче рівня бідності, на 0,37% [4]. Можна стверджувати, що перекази мігрантів мають позитивний вплив на боротьбу з бідністю, оскільки вони змінюють дохід домогосподарств мігрантів, які мають переважно низькі надходження з основного місця роботи та потребують підтримки ззовні. Особливо актуальним це є для країн, що розвиваються, адже в такому разі перекази від мігрантів сприяють підвищенню загального рівня життя населення країни.

Варто також указати на те, що позитивний ефект впливу міграції на рівень бідності громадян країни походження буде спостерігатися незалежно від того, чи грошові перекази будуть надходити до цієї країни і на які цілі будуть використовуватися, адже в будь-якому разі дохід мігрантів зростає, а це визначає рівень бідності, враховуючи межі, які визначаються для кожної з країн світу. Світовий банк у своїй звітності теж підтверджує той факт, що міграційні потоки не є головним чинником скорочення бідності. Більше того, обґрунтовано вплив таких факторів як зростання заробітної плати та державна соціальна допомога (у тому числі підвищення пенсійних виплат).

Дослідження показують, що влив переказів мігрантів на боротьбу з бідністю є різним у різних країнах. Наприклад, у Пакистані перекази мігрантів сприяють зменшенню рівня бідності, оскільки більшість мігрантів у цій країні є відносно бідними, з низьким рівнем освіти або взагалі без неї і походять переважно із сільської місцевості. А на Філіппінах більшість трудових мігрантів походять з міської місцевості й є відносно заможними. У цій країні перекази мігрантів сприяють зростанню нерівності і бідності [7].

Неоднозначність у трактуванні питання соціального впливу міграції на рівень бідності у світі свідчить про те, що дослідження даного напряму повинно відбуватися враховуючи поділ населення на стратифікаційні групи, адже залежно від того, який соціальний статус має мігрант, визначається його становище і роль у суспільстві. Такі фактори, як дохід, стать, вік, сімейний стан, національність, освіта мігрантів впливають на ефекти міграції для країни походження та країни призначення. Вони визначають сукупний соціальний статус особистості, її становище і роль у суспільстві, соціально-стратифікаційній структурі.

Соціально-економічні ефекти міграції проявляються через грошові перекази мігрантів у країну походження та їх участь у суспільному житті в країні призначення, тому основними факторами, що впливатимуть на поділ осіб, які виїжджають із країни до іншої країни, на стратифікаційні групи, є фактор економічний (дохід мігрантів) та фактор професійний (освіта). Також, уважаємо, доцільно виділити такі фактори, як демографічні, до складу яких відноситимуться стать, вік, сімейний стан, національність, релігія, адже дані фактори впливають на процес адаптації мігрантів у країні призначення, а це, своєю чергою, визначає динаміку грошових переказів. На рис. 1 представлено вплив міжнародної міграції населення на соціально-економічний складник розвитку суспільства країни походження мігрантів у частині поділу міграційних потоків за стратифікаційними групами, враховуючи економічні, професійні та демографічні фактори їх формування.

Залежно від обсягів грошових переказів, які визначають доходи мігрантів у країні призначення, буде відрізнятися соціально-економічний ефект від міжнародної міграції в країні походження. Однак у будь-якому разі дохід мігрантів визначає зміни, які відбуваються в країні походження у сфері соціального страхування, людських ресурсів та національного добробуту населення.

Освіта мігрантів відіграє важливу роль у процесі міжнародної міграції. Найчастіше мігранти,

які не мають вищої освіти, отримують менші заробітні плати, що не дає змоги здійснювати грошові перекази в обсягах таких, як це роблять мігранти, що мають вищу освіту. Позитивний вплив міграції проявляється в отриманому новому досвіді та зміні структури освіченого населення. Проте варто зауважити, що зміна структури освіченого населення не завжди має позитивний напрям, адже багато мігрантів із вищою освітою працюють на посадах робітників за кордоном і, навпаки, втрачають свої професійні здібності та навички. Це негативно впливає на структуру освіченого населення країни походження мігрантів.

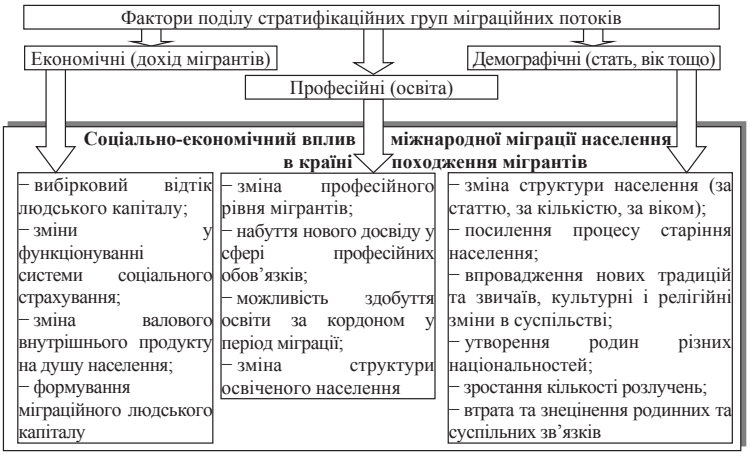

Рис. 1. Вплив міжнародної міграції на розвиток суспільства країни походження мігрантів з урахуванням поділу міграційних потоків на стратифікаційні групи

Джерело: авторська розробка

Демографічні фактори поділу населення на групи окреслюють ефекти від міжнародної міграції, що полягають у змінах вікової, статевої та кількісної структур населення. Наймобільнішою групою населення є молодь, яка, своєю чергою, є найбільшою потенційною групою в частині створення нових родин, тому міграція даної стратифікаційної групи населення безпосередньо впливає на рівень народжуваності в країні походження та вікову структуру населення.

Однак негативний вплив покривається позитивним ефектом від міжнародної міграції молоді, що полягає в отриманні нею нових знань та досвіду (покращення знання іноземної мови, збільшення шансів на успіх у професійному середовищі після повернення до країни походження, отримання фінансових ресурсів, що певною мірою впливають на самодостатність особистості). Варто враховувати ті випадки, коли мігранти залишаються на постійне місце проживання в країні призначення. Тоді людський капітал у вигляді мігрантів країни походження впливає на розвиток суспільства країни призначення, але тим самим покращує добробут населення світу в цілому. Використовуючи статистичні дані, на рис. 2 побудовано діаграми, що характеризують міграційні потоки, враховуючи професійні (рівень освіченості) та демографічні (стать) фактори формування стратифікаційних груп мігрантів.

Описуючи вплив різних стратифікаційних груп на суспільство, варто навести думку В.І. Томас і Ф. Знанєцкі [8], які, аналізуючи міграційні потоки в Польщі в XIX і XX ст., писали про кризу суспільних відносин, переважно концентруючи увагу на дезорганізації суспільства. Це, своєю чергою, впливає на зміну традиційної моделі родини. А. Бобек [9], досліджуючи це питання, зазначає, що мігранти, які залишили в країні походження родину, мають тимчасовий період перебування в країні призначення, найчастіше для збільшення своїх фінансових ресурсів.

Покращення матеріального становища родини таких мігрантів не дає їм змоги покидати свої родини. Із цієї причини така група населення не інтегрується в суспільство країни призначення, проте одночасно віддаляється від суспільства країни походження, з яким має обмежений контакт. У таких ситуаціях часто виникає дезорганізація суспільства і суспільних відносин мігрантів із родиною та знайомими в країні походження.

А. Краснодембска [10] наводить рекомендації, як уникнути та попередити ослаблення родинних відносин у мігрантів, які виїжджають за кордон. Зокрема, в одному з регіонів Польщі створення Спеціальної демографічної зони та переваги Карти родини допомагають у вирішенні подібних проблем.

Статевий поділ мігрантів теж має свої особливості в частині значення для суспільно-економічного розвитку країни, адже виїзд жіночої половини населення впливає на зниження рівня народжуваності, натомість чоловіки, які мігрують, не виконують свої військові обов'язки (передбачені законодавством відповідної країни).

Даний показник є інструментом для порівняння рівня життя різних країн. Індекс визначається на підставі методології розрахунку ООН у звітах про розвиток людського потенціалу. Для того щоб розрахувати індекс людського розвитку, визначаються часткові індекси людського розвитку: індекс тривалості життя, індекс рівня освіченості, індекс скоригованого реального ВВП на душу населення.

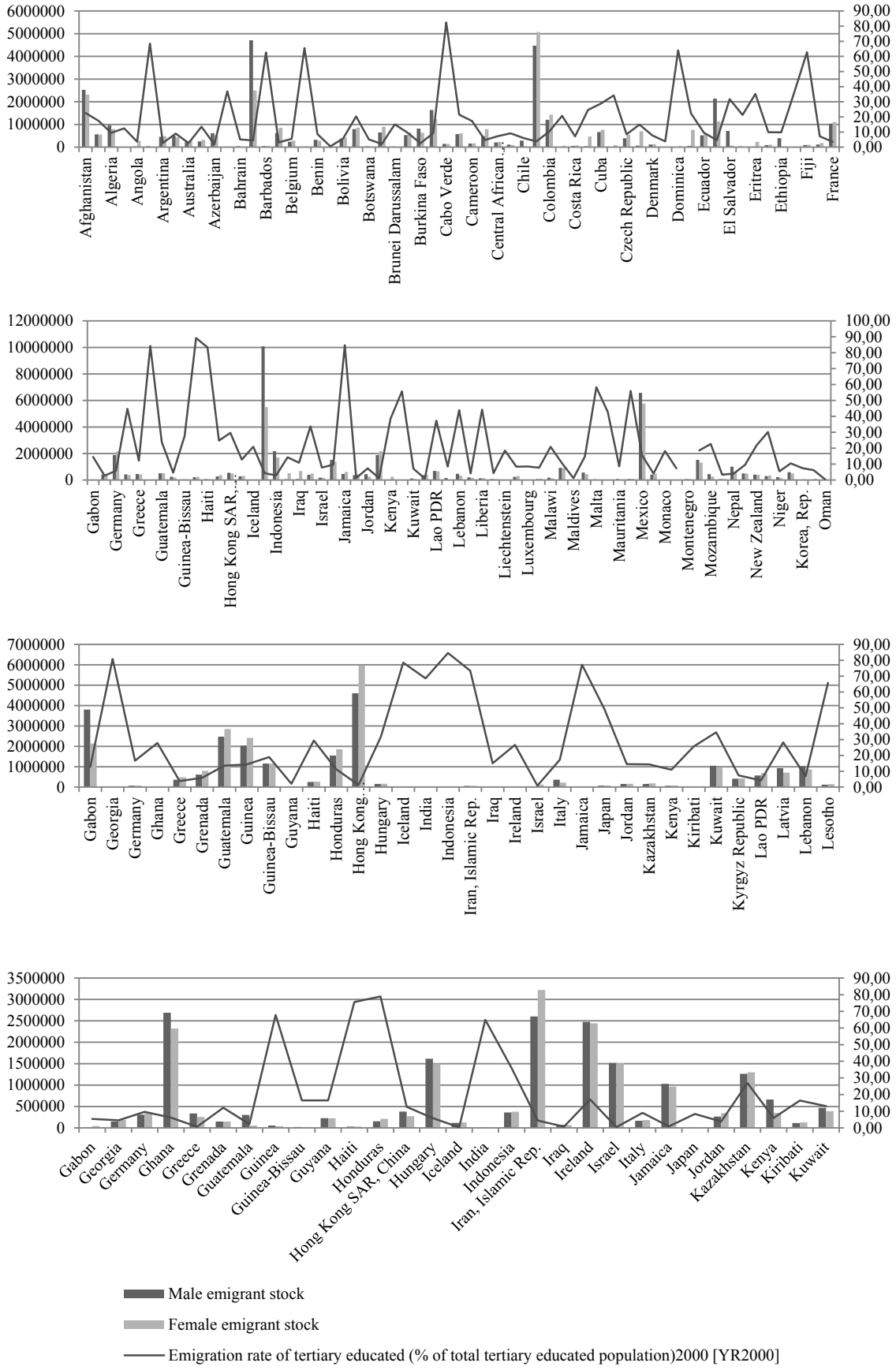

Рис. 2. Міграційні потоки в частині професійних та демографічних факторів формування стратифікаційних груп мігрантів

Джерело: побудовано на основі [11]

Рейтинги індексу людського розвитку (2015 р.) вказують на те, що рівень людського розвитку в країнах Європи покращується. Перші п'ять місць займають Норвегія, Австралія, Швейцарія, Данія та Нідерланди. Україна знаходиться на 83-му місці серед країн із середнім рівнем людського розвитку. Недоліком індексу людського розвитку є його вразливість на різкі зміни в економіці та суспільстві в країні. Натомість перевагою є те, що можна використовувати його для порівнянь на міжнародному рівні у сфері якості і рівня життя, а також для формування рейтингів країн.

На підставі ідентифікації впливу стратифікаційних груп мігрантів на суспільно-економічний розвиток населення вважаємо доцільним обґрунтувати рекомендації для міграційної політики країни походження та призначення мігрантів, що дасть змогу поліпшити соціальний складник політики держави та в перспективі отримати позитивні ефекти від міжнародної міграції населення.

У табл. 1 розглянуто найважливіші характеристики міграційної політики та обґрунтовано напрями її вдосконалення для надання рекомендацій щодо формування та збереження людського потенціалу країни.

Формування міграційної політики повинно відбуватися не лише на державному (макро) рівні, але й на регіональному (мікро), адже крім діяльності, що пов'язана з розробленням стратегії і визначенням конкретних напрямів функціонування на рівні центральної влади, важливу роль відіграє діяльність на рівні регіональної та місцевої влади, тому описані рекомендації стосуються проектів, які повинні бути реалізовані у співпраці місцевих органів самоврядування, організацій мігрантів та інших зацікавлених осіб і установ.

Міграційна політика країни походження має ґрунтуватися на організації та реалізації завдань, що скеровані на покращення заходів, пов'язаних із поверненням мігрантів з-за кордону. Суттєвим та доцільним з погляду на збільшення міграційних потоків у світі є створення інструментів, що надаватимуть можливість ефективного використання переваг і зменшення недоліків, які виникають під час міграції населення. Так, наприклад, запропоновано створення окремих організацій, об'єднань тощо, які будуть об'єднувати осіб, що отримують освіту за кордоном. Це відкриє нові можливості для розвитку економічних, суспільних та культурних відносин як усередині країни, так і міжнародних, пов'язаних зі співпрацею із закордонними структурними одиницями.

Розроблення регіональної політики повинне ґрунтуватися на таких принципах, як і міграційна політика держави у цілому, а отже, визначати політику на ринку праці, соціальну та освітню. Міграційна політика має забезпечувати поєднання інструментів у сфері соціальної підтримки, політики щодо родини мігрантів, політики зайнятості, освітньої діяльності. Ідентифіковані характеристики кожної із цих сфер дали змогу запропонувати рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики.

Інтеграція мігрантів у країнах призначення матиме позитивний результат за умови, що такі інституціональні суб'єкти, як міністерства закордонних справ, міністерства освіти і науки, а також консульства формуватимуть спільні завдання, які окреслюватимуть коло таких питань: охорона прав мігрантів, інтеграція мігрантів і зміцнення соціальної та громадської участі в країнах призначення, вивчення рідної мови та створення освітніх закладів у країнах призначення.

Особливу увагу слід звернути на вдосконалення організації збору статистичної інформації щодо руху мігрантів та членів їх родин (іммігрантів, емігрантів та реемігрантів), адже нині дані, що стосуються розкриття цього питання в окремих країнах є фрагментарними та не достатньо обґрунтованими, базуються на інтерв'ю, анкетуванні та інших вибіркових методах статистичного дослідження.

Висновки з проведеного дослідження. Міграція населення не є головним чинником скорочення бідності у світі. Запропоновано враховувати поділ мігрантів на стратифікаційні групи. Ідентифікація соціального статусу мігранта дає змогу визначити вплив міграції на соціально-економічний розвиток країни походження. Обґрунтовано важливість урахування не лише економічних (дохід мігрантів) та професійних (освіта) факторів поділу стратифікаційних груп, а й демографічних факторів (стать, вік, релігія, національність, сімейний стан тощо), використовуючи статистичні дані.

Розвиток людського потенціалу країн та регіонів світу є важливим завданням міграційної політики країн походження та призначення мігрантів, тому представлено рекомендації для формування міграційних політик країни походження та призначення мігрантів.

Як основні напрями формування міграційної політики запропоновано врегулювання політики: щодо ринку праці і соціального страхування; у сфері освіти; щодо родини мігрантів; у сфері соціальної допомоги та інтеграційних програм. Ці рекомендації мають теоретичне застосування та передбачають реалізацію практичних завдань на рівні центральних та регіональних органів влади, що повинно забезпечити злагоджений та системний підхід до вирішення проблем регулювання міжнародної міграції.

Таблиця 1

Напрями формування міграційної політики країни походження та країни призначення міжнародних мігрантів

Напрями формування міграційної політики	Характеристика / проблеми	Рекомендації
Політика щодо ринку праці і соціального страхування		
– країна походження	– високий рівень безробіття (здебільшого); – низький рівень соціального забезпечення	– розроблення програм соціального забезпечення громадян, які повертаються з міграції (реемігрантів); – забезпечення можливості відкриття власного бізнесу, пошуку роботи тощо
– країна призначення	– відкритий ринок праці для мігрантів; – самоорганізація мігрантів; – високий рівень економічної активності мігрантів; – іммігранти забезпечують формування системи соціального страхування	– необхідність розмежування політики ринку праці, враховуючи розвиток країни іммігрантів; – потреба в упровадженні інструментів інтеграції мігрантів на ринку праці; – упорядкування статистики, що стосується соціального страхування мігрантів
Політика у сфері освіти		
– країна походження	– гарантія освіти громадянам країни (у більшості країн можливість безкоштовного навчання)	– організація збору статистичної інформації у сфері освіти мігрантів; – створення мережі випускників вишів за кордоном; – відкриття освітніх закладів у країнах призначення для мігрантів та їх родин
– країна призначення	– гарантія освіти особам, що приїжджають з-за кордону; – гарантія механізмів інтеграції учнів, що не є громадянами країни призначення, враховуючи їх статус	– розроблення механізму співпраці місцевих суб'єктів; – підвищення вмінь міжкультурної взаємодії педагогічних працівників
Політика щодо родини мігрантів		
– країна походження	– можливість об'єднання родин мігрантів	– інформаційна підтримка мігрантів та їх родин; – організація збору статистичної інформації щодо руху мігрантів та членів їх родин
– країна призначення	– можливість об'єднання родин мігрантів; – право користування програмами підтримки родини мігрантів	– цілісний підхід до матеріальної та родинної ситуації іммігранта в процесі розгляду заяви про об'єднання родини; – необхідність розмежування політики щодо різних груп мігрантів
Політика у сфері соціальної допомоги та інтеграційні програми		
– країна походження	– низький рівень соціальної підтримки мігрантів; – відсутність інтеграційних програм або низький рівень організації та реалізації	– формування мережі співпраці органів місцевого самоврядування, громадських організацій та мігрантів для створення інтеграційних програм у вигляді окремих організаційних одиниць як у межах країни походження (реемігранти), так і за кордоном (емігранти); – розроблення заходів щодо підтримки мігрантів у частині їх адаптації в країні призначення та походження після повернення з міграції
– країна призначення	– соціальна допомога мігрантам у вигляді фінансової та матеріальної допомоги; – організація культурних та інтеграційних заходів	– необхідність покращення побутових умов мігрантів; – надання можливості мігрантам створення та участі в громадських організаціях

Джерело: авторська розробка

Список використаних джерел:

1. Jongwanich J. Workers' Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. January 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unescap.org/sites/default/files/wp-07-01.pdf.
2. Giuliano P. Remittances, financial development and growth // Journal of Development Economics". – Vol. 90. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05234.pdf.
3. Ratha D., Mohapatra S., [March 23 2009], Revised Outlook for Remittance Flows 2009-2011, Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank, Washington.
4. Remittances and Development. Lessons from Latin America / World Bank, Washington DC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Remittances_and_Development_Report.pdf.
5. Ольшевська І.П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / І.П. Ольшевська ; ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2007. – 226 с.
6. Стаканов Р.Д. Вплив трудової еміграції на макроекономічний розвиток України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Р.Д. Стаканов ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 20 с.
7. Гулий О.І. Вплив переказів мігрантів на економіку країн Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oldconf.neasmo.org.ua/node/889.
8. Thomas W.I., Znaniecki, F. (1918), The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group. Vol. 1. Primary Group Organization. Boston: Richard G. Badger, The Gorham Press.
9. Bobek A. Migracja jako kryzys więzi społecznej? Analiza na przykładzie Wielkiej Brytanii i Irlandii // Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot badań psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL, Kraków 23-24.IX.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Bobek.pdf.
10. Krasnodębska, A. (2013). Role kobiety w ocenie opolskich migrantek. Spojrzenie matek i córek. Studia Migracyjne Przegląd Polonijny, nr 2/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c0509f48-8354-47b0-8507-d32812a408b6/c/KRASNODBSKA_SM_2-13._pdf-6.pdf.
11. International emigrant stock / Expantion [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://countryeconomy.com/demography/migration/emigration.

Shymanska K.V.

SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON INDICATORS OF HUMAN DEVELOPMENT AND POVERTY IN THE WORLD

The regional integration and the acceleration of world economy globalization affect the growth and deepening of the relationship between countries and regions. The reasons for this situation are the international money flows, transnational corporations, the information and technology development. As a result, globalization creates new opportunities for the development of the countries worldwide, but at the same time, the emerging challenges, which require adaptation to new global conditions. Thus, migration affects the social development of the country of origin and households' incomes.

The study found that migration is not the main factor in the reduction of poverty in the world, and also asked to take into account the separation of migrants on groups. The migrants' social status identification allows determining the impact of migration on the socio-economic development of the country of origin. Found the importance of taking into account economic (income of migrants) and professional (education) factors, but with the separation by stratification groups, as well as outlining the demographic factors (gender, age, religion, nationality, marital status, etc.).

Instead, the human development of the countries and regions worldwide is an important task of the migration policies in origin and destination countries. Therefore, this study presents recommendations for the development of migration policies in the country of origin and destination. In the long term this will improve social policy and get positive results from the international migration for the population, in particular by the re-emigration.

The main directions of forming migration policy oriented on: 1) the labour market and social insurance; 2) education; 3) family of migrants; 4) social assistance and integration programmes. Presented recommendations have theoretical application and provide the coordination and solving problems of international migration regulation.

Key words: international migration, migration policy, stratification of migrants, human development, poverty.